

คำนำ

ท่ามกลางกระแสการพัฒนาประเทศที่ทำให้ภาคเศรษฐกิจขยายตัวไปอย่างรวดเร็วในช่วงสามทศวรรษที่ผ่านมา สังคมไทยได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงค่อนข้างมาก โดยเฉพาะภาคชนบทเกิดภาวะการถดถอยแรงงานขนาดใหญ่จากชนบทสู่เมือง ซึ่งส่งผลให้สภาพชนบทขาดแรงงานที่พัฒนาตนเองให้ก้าวหน้า ขณะที่ในเมืองอันเป็นเส้นทางสุดท้ายของการอพยพก็กำลังเกิดปัญหามากมาย ทั้งชุมชนแออัด จราจร สิ่งแวดล้อมเป็นพิษ ตลอดจนปัญหาอาชญากรรม

แม้ว่าผู้รับผิดชอบและเกี่ยวข้องกับการพัฒนาประเทศทุกระดับได้ตระหนักถึงผลกระทบดังกล่าว และพยายามแก้ไขด้วยมาตรการต่างๆ นานา แต่ดูเหมือนว่าการอพยพแรงงานยังเป็นทางเลือกที่ชาวชนบทยึดถือ เพื่อให้ได้มาซึ่งรายได้และทรัพยากรในการยังชีพ มากกว่าจะอยู่ในท้องถิ่นของตนเองซึ่งเต็มไปด้วยปัญหาความขาดแคลนและการถูกกดขี่ทรัพยากรไปหล่อเลี้ยงเมืองตามแนวทางการพัฒนาประเทศในช่วงที่ผ่านมา

อย่างไรก็ตามมีชาวชนบทไม่น้อยที่เริ่มจะแสวงหาทางเลือกในการดำเนินอาชีพของตนเองในท้องถิ่น เมื่อพบว่าอนาคตของการขายแรงงานในเมืองนั้นมิได้หมายถึง การอยู่ดีกินดีตามเส้นทางที่เคยดำเนินมาเพราะเงื่อนไขของภาวะเศรษฐกิจที่กำลังซบเซาของประเทศ ตลอดจนการแข่งขันกันหางานทำในเมืองเป็นภาวะที่เผชิญกันอยู่ ดังนั้นรูปแบบของ "การรับงานไปทำที่บ้าน" (Homeworkers) จึงเป็นรูปแบบหนึ่งของทางเลือกอาชีพที่กำลังได้รับความสนใจจากชาวชนบท โดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นภูมิภาคที่มีประชากรมากที่สุดของประเทศ

การรับงานไปทำที่บ้านนั้น เริ่มแพร่ขยายเข้าสู่ชุมชนชนบทมานานับสิบปี โดยผู้รับงานส่วนใหญ่จะเป็นผู้หญิงที่สมรสแล้ว ซึ่งไม่สะดวกนักในการอพยพไปทำงานในเมือง จากการศึกษาสภาพของผู้รับงานไปทำที่บ้าน พบว่า ส่วนใหญ่จะใช้ระบบเหมาช่วง หรือ Subcontract โดยมีประเภทของกิจการที่จ้างงานหลักๆ ได้แก่ สิ่งทอ เสื้อผ้า ดอกไม้ประดิษฐ์ จักสาน เฝ้ายระไนพลอย แกะสลักไม้ ทำร่ม ฯลฯ

อย่างไรก็ตามแม้ว่าจากการศึกษาพบว่า การจ้างงานนอกระบบเป็นทางเลือกหนึ่งที่น่าสนใจและสามารถเป็นรายได้เสริมของครอบครัวชนบท แต่ยังมีประเด็นอีกหลายเรื่องที่ยังต้องการความชัดเจนเพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปปรับปรุงสภาพการจ้างงานดังกล่าวให้เหมาะสมและยุติธรรมมากขึ้น ทั้งในเรื่องสภาพการทำงาน ระบบการจ่ายเงิน ผลกระทบต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากการทำงาน ทั้งในระดับปัจเจกชน ครอบครัว และชุมชน รวมทั้งประเด็นเรื่องสวัสดิการต่างๆ

โครงการวิจัย เรื่อง "การศึกษาการจ้างงานนอกระบบ : ศึกษาเฉพาะกรณีสตรีผู้รับงานไปทำที่บ้าน ในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ" ซึ่งดำเนินการโดย สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น และได้รับการสนับสนุนงบประมาณจาก กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม เป็นโครงการที่มีวัตถุประสงค์จะศึกษาระบบการจ้างงาน สภาพการจ้างงานและสภาพการทำงาน ตลอดจนผลกระทบจากการรับงานไปทำที่บ้าน โดยการศึกษาดังกล่าวได้เลือกพื้นที่ศึกษาในเขตจังหวัดขอนแก่น นครราชสีมา และอุดรธานี อันเป็นเมืองหลักของภาคอีสานที่มีรูปแบบและจำนวนของสตรีที่รับงานไปทำที่บ้านเป็นจำนวนมากมาเป็นกรณีศึกษา ทั้งนี้เชื่อว่าการศึกษาดังกล่าวจะเป็นประโยชน์ต่อการวางแผนและกำหนดนโยบายด้านแรงงานแก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจะส่งผลให้สตรีอีสานที่รับงานไปทำที่บ้านได้รับผลตอบแทนจากการจ้างงานที่เหมาะสมและยุติธรรม และทำให้การทำงานประเภทนี้ได้เป็นทางเลือกของชนบทอีสานเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในอนาคต

ท้ายที่สุดคณะผู้วิจัยใคร่ขอขอบพระคุณสตรีอีสาน ซึ่งรับงานไปทำที่บ้านในพื้นที่ที่เป็นกรณีศึกษาทุกท่านที่ได้กรุณาให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์ยิ่งต่อการศึกษา รวมทั้งนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยขอนแก่น และสถาบันราชภัฏอุดรธานีและนครราชสีมา ที่ช่วยเก็บข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์ และหวังเป็นอย่างยิ่งว่ารายงานฉบับนี้คงจะได้ถูกนำไปใช้ตามวัตถุประสงค์ไว้ทุกประการ

คณะผู้วิจัย

สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น

มิถุนายน 2540

ชื่อเรื่อง : การศึกษาการจ้างแรงงานสตรีนอกระบบในภาคอุตสาหกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ผู้วิจัย : วิยุทธ์ จำรัสพันธ์ จริญญา วงษ์พรหม นิรมล ศรีธงชัย และทองทิพย์ สุนทรชัย

สถานที่ติดต่อ : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ช่วงเวลาที่ดำเนินการวิจัย : พฤษภาคม 2539 - มิถุนายน 2540

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีขึ้นเนื่องจากเห็นว่า การรับช่วงงานการผลิต ผู้รับจ้างซึ่งส่วนใหญ่เป็นสตรี ยังเป็นแรงงานที่อยู่นอกระบบความคุ้มครองของกฎหมาย นับวันจะทวีจำนวนและประเภทมากขึ้น ดังนั้นเพื่อให้เป็นข้อมูลในการวางแผนและกำหนดนโยบายด้านแรงงาน จึงมีวัตถุประสงค์ในการศึกษา 3 ประการคือ 1) เพื่อศึกษาระบบการจ้างงานที่แรงงานสตรีรับงานไปทำที่บ้าน 2) ศึกษาสภาพการจ้างงานและสภาพการทำงานและผลกระทบที่มีต่อสตรี 3) นำผลการศึกษาในข้อ (1) และ (2) มาเปรียบเทียบผลดีผลเสียของการที่แรงงานสตรีได้ดำเนินการรับช่วงงานผลิต

วิธีการศึกษา ใช้การศึกษาเชิงคุณภาพในประเด็นข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้าน ระบบการจ้างงาน สภาพการทำงาน และสภาพการจ้างงาน ตลอดจนผลกระทบในด้านต่างๆ ที่เกิดขึ้นต่อผู้หญิงที่รับงานไปทำที่บ้าน ส่วนการศึกษาในเชิงปริมาณศึกษาในประเด็นสภาพทั่วไปของผู้รับงานไปทำที่บ้าน ลักษณะงานที่รับมาทำ สภาพการทำงาน เวลาทำงาน และวันหยุดในแต่ละเดือน ผลกระทบทางด้านสุขภาพที่เกิดขึ้นเนื่องจากการทำงาน สวัสดิการที่ได้รับและข้อคิดเห็นของผู้รับงานไปทำที่บ้าน โดยได้ทำการศึกษาตามประเภทของการรับงานไปทำที่บ้านที่มีอยู่ในเมืองหลักของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ จังหวัดขอนแก่น อุดรธานี และนครราชสีมา

ผลการวิจัยพบว่า

1. ระบบการรับช่วงงาน แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ ประเภทที่โรงงานไม่ได้ตั้งในหมู่บ้าน ประเภทที่โรงงานตั้งในหมู่บ้าน และเป็นงานที่เกิดจากการพัฒนาและขยายธุรกิจชุมชน

1.1. ประเภทที่โรงงานไม่ได้ตั้งอยู่ในชุมชน มีกระบวนการติดต่อนำงานมาสู่ชุมชน 3 ลักษณะ คือ 1) ผู้จ้างเข้ามาติดต่อกับหัวหน้าสายในชุมชน เช่น กรณีการประกอบดอกไม้ประดิษฐ์ การทำรองเท้า 2) กลุ่มแม่บ้านออกไปหางานเข้ามาทำ เช่น กลุ่มตัดเย็บชุดฟอร์มโรงงาน 3) ชาวบ้านแต่ละคนออกไปหางานเองแล้วเข้ามาชักชวนคนในชุมชนทำ เช่น กลุ่มเย็บเสื้อผ้าสำเร็จรูป

1.2. ประเภทที่โรงงานเข้าไปตั้งในหมู่บ้าน เช่น กรณีทำโคมไฟญ่ปูน การติดต่อว่าจ้างจะดำเนินการโดยตรงระหว่างผู้ว่าจ้างกับผู้รับจ้างโดยไม่ผ่านคนกลางหรือหัวหน้าสาย เช่น กรณีทำโคมไฟญ่ปูน

1.3. ประเภทงานที่เกิดจากการพัฒนาและขยายธุรกิจภายในชุมชน เช่น กรณีการทำผ้าไหม ยัดนุ่นที่นอน ผู้ประกอบการเป็นคนในชุมชนเคยรับจ้างทำงานประเภทนี้มาก่อน เมื่อมีทุนก็จะตั้งโรงงานเองและจ้างชาวบ้านในชุมชนทำ

2. สภาพการจ้างงาน ผู้รับงานไปทำที่บ้านจะได้ค่าตอบแทนเป็นรายชิ้น ดังนั้นรายได้ที่ได้รับจะมากขึ้นอยู่กับปัจจัยดังนี้ (1) ความขยันอดทน (2) ปริมาณที่เข้ามาอย่างสม่ำเสมอ (3) เป้าหมายของผู้รับงานว่าทำเพียงเพื่อไม่ต้องอยู่ว่างหรือทำเป็นอาชีพ (4) ความยากง่ายของงาน (5) คุณภาพของงาน (6) สุขภาพ

3. สภาพการทำงาน โดยทั่วไปผู้รับงานส่วนใหญ่จะไม่ค่อยตระหนักในด้านของสุขภาพหรืออันตรายที่เกิดจากการทำงานนัก จะรักษาตามอาการที่เกิดโดยไม่มีการป้องกันล่วงหน้า สถานที่ทำงานส่วนใหญ่จะใช้ใต้ถุนบ้านหรือบริเวณบ้านที่เป็นที่โล่งอากาศถ่ายเทสะดวกสำหรับวันหยุดไม่ได้กำหนดแน่นอนขึ้นอยู่กับผู้รับงานกำหนดเอง

4. ข้อมูลอื่นๆ ผู้รับงานเป็นผู้หญิงที่มีอายุตั้งแต่ 16 ถึง 77 ปี ส่วนใหญ่มีสถานภาพสมรส มีรายได้จาก 200 บาทถึง 10,000 บาทต่อเดือน ใช้เวลาในการทำงาน 15 วันถึง 28 วันต่อเดือน โดยทำงานจาก 5 ชั่วโมงถึง 16 ชั่วโมงต่อวัน

โดยสรุปจะเห็นว่าจำนวนผู้รับงานไปทำที่บ้านทวีจำนวนขึ้นเรื่อยๆ ในแง่ของการแผ่ขยายจากหมู่บ้านหนึ่งสู่อีกหมู่บ้านหนึ่ง หรือการเพิ่มจำนวนในหมู่บ้านเดิม มีการทวีความหลากหลายของประเภทงานและเงื่อนไขการจ้างงานที่ปรับเปลี่ยนตามความเหมาะสม ดังนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้เกี่ยวข้องไม่เพียงแต่หน่วยงานรัฐเท่านั้น แต่องค์กรอื่น เช่น หน่วยงานพัฒนาเอกชน องค์กรลูกจ้าง องค์กรนายจ้าง แม้แต่หน่วยงานวิชาการ ต้องให้ความร่วมมือกันในการพัฒนาและหาแนวทางในการดูแลคุ้มครองผู้รับงานไปทำที่บ้านต่อไป

Title : A Study on Sub-contracting Female Labourers in Industrial Sector of the Northeast
Researchers : Viyouth Chamruspanth, Jaranya Wongprom, Niramol Srithongchai and Thongthip Soonthornchai
Office : Research and Development Institute, Khon Kaen University
Study Period : May 1996 - June 1997

Abstract

This study was undertaken because most of the subcontractors are women whose labour is not yet protected by the labour's law. The increasing numbers of both subcontractors and categories of subcontracting work had also led to the study in order to gather information to make a plan on a labour's policy. Thus, the objectives of the study were 1) to study the hiring system of the female subcontractors; 2) to study the hiring conditions, working conditions, and the impacts of the subcontracting work on female workers; and 3) to compare the result of objectives one and two in terms of weak and strong points of subcontracting work implemented by female labour. The study focused on the subcontracting work found in the main cities of the Northeast : Khon Kaen, Udonthani, and Nakhon Ratchasima.

The study employed both quantitative and qualitative methods in gathering data. The qualitative method was conducted to gather data on community profile, hiring system, working and hiring conditions and the impacts on female workers engaged in subcontracting work. The quantitative method was conducted by using open-ended questionnaire on general conditions of female workers in subcontracting work; the nature of the work; working conditions; working hours and days as well as the holidays of the workers, the impacts of working conditions on workers, health conditions, welfare received from the employers, and female workers' perspectives towards subcontracting work.

The results of the study are as follows :

1. The study found that there are three categories of subcontracting work in the main cities of the Northeast.

1.1 The first category : the factories not located in the communities. The contracting process of this category could be divided into three characteristics. 1) The employer contracted the group's leader in the community, such as in the case of flowers and shoes assembling activities. 2) The group of housewives in the community sought subcontracting work from outside to implement in their community. An example of this category could be found in the case of the group making factory uniforms. 3) Each member of the community looked for a job and then persuaded other members to join in the work. An example of this category was the group making ready-made clothes.

1.2 The second category : the factories located in the communities. An example of this category was the group making Japanese lamps. The employment process was conducted without a contract through a middle-man or group's leader.

1.3 The third category : the business originated or developed within the communities. Examples of this category were silk weaving and mattress making. The employers were members of the communities who upgraded themselves from employees to employers. They set up factories in the communities and employed other villagers as their subcontracting workers.

2. Employment conditions. The subcontracting workers were paid due to each piece of work. The factors influenced the amount of payment were (1) the workers industriousness, (2) the consistency of the work, (3) the purpose of working, as a hobby or as an occupation, (4) the complication of the work, (5) the quality of the work, and (6) the health condition of workers.

3. Working conditions. Most workers did not realize the harmful effect of work. They tended to cure themselves when they got sick or injured from working; they did not have any sense of self-protection. Most of them performed the subcontracting work at home, especially at the place where the wind can flow. They could arrange their own working days off as they were paid due to each piece of work.

4. Other information concerned. The study found that the age of subcontracting workers ranged from 16 to 77 years old. Most of them are married women. The income received from the subcontracting work varied from 200 to 10,000 Baht per month. The working days were about 15 to 28 days per month while the working hours are about 5 to 16 hours per day.

From the study, we will see that the number of subcontracting workers increases continuously in term of the expansion from village to village as well as within the original village that subcontracting has been existed. The categories of subcontracting work have also increased. The conditions of work have changed to suit each type of work. Therefore, the government offices involving with labour should engage in developing their skills and conditions of work and protecting the subcontracting workers. However, other agencies or organizations such as the NGOs, the employee organization, the employer organization as well as academic institutes should cooperate in this matter and finding a way to improve the quality of life of these subcontracting workers.